

פיצוי על הוצאת דיבה בכלי התקשורת

פעמים רבות אנו שומעים על אדם ששמו הוכתם ברבים על ידי פרסום באחד מכלי התקשורת. אדם כזה מצוי בלחץ נפשי אדיר, מכריו נבוכים ואינם יודעים אם לשמור על קשר עמו, וכך הוא מוצא עצמו מבודד בשעה קשה שדווקא בה הוא זקוק ביותר לעידוד. הדרך המקובלת להתמודד עם פרסום כזה היא הגשת תביעת דיבה בבית המשפט. תביעה כזו מהווה אמירה ברורה שהפרסום הוא שקרי. היא עשויה לתת לנפגע פיצוי כספי על הסבל העובר עליו, ואם יזכה בדין הדבר גם ינקה את שמו הטוב. האם יש ביסוס לתביעה כזו על פי דין תורה?

א. חומרת העברה

המבייש את חברו בדברים עובר על איסורי תורה חמורים¹: האומר דבר גנאי על חברו עובר על איסור לשון הרע. המצער את חברו בדברים עובר על איסור אונאת דברים. יש גם היבט של נזיקין, כיוון שאחד מן התשלומים שמשלם החובל בחברו הוא על כך שבייש את חברו². מוסכם על כל הפוסקים שיש להתייחס בחומרה אל המבייש בדברים. וכך נפסק בשו"ע (חו"מ תכ, לט):

המבייש בדברים... עוון גדול הוא; ואין המחיר ומגדף לעם ומביישן אלא שוטה רשע וגם רוח. וכל המלביין פני אדם כשר מישראל בדברים, אין לו חלק לעולם הבא³.
כמו כן הפליג הרמב"ם (הל' דעות ז, ג) בחומרתו של איסור לשון הרע, וכתב:
שלוש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא... ולשון הרע כנגד כולם... כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר... שלושה לשון הרע הורגת...

ב. הבעיה בהענשת מוציא דיבה

למרות ההתייחסות החמורה לגודל העוון של המבייש את חברו בדברים, אנו נתקלים בבעיה גדולה כאשר אנו רוצים לתרגם את היחס הזה לחיוב ממוני או לעונש אחר. הלאווים שהוא עובר עליהם הם בגדר "לאו שאין בו מעשה", ולכן אין לוקים עליהם, ובימינו אין לוקים כלל, כיון שאין לנו דיינים סמוכים. מסיבה זו אנו דנים בימינו רק דינים שכיחים שיש בהם חסרון כיס, ובבושת אין חסרון כיס (בבא קמא פד, ב). גם כאשר היו דיינים סמוכים היו מחייבים בושת רק כאשר נעשה מעשה בגופו של הניזק, אבל אם לא נעשה בו מעשה, כגון שרקק עליו והרוק לא

* בהכנת מאמר זה הסתייעתי רבות במאמרו של פרופ' נחום רקובר "על לשון הרע ועל הענישה עליה במשפט העברי", סיני תשכ"ב, וכן במאמרו של הרב צבי ליפשיץ "פיצוי על בושת דברים", תחומין טז.

¹ ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, בפתחת ספרו המפורסם 'חפץ חיים', מנה אחד לאחד את האיסורים הרבים שהמספר לשון הרע עובר עליהם.

² להלן נתייחס להבדל שבין המבייש את חברו על ידי פגיעה בגופו לבין המביישו בדברים.

³ ועי' בפירוש רבנו יונה למסכת אבות, פרק ג, שהפליג בגודל האיסור וקבע שהוא תולדה של שפיכות דמים, ולכן דינו ייהרג ואל יעבור.

נגע בגופו, פטור, ועל פי עיקרון זה מסיקה הגמרא (בבא קמא צא, א), ש"ביישו בדברים פטור מכלום". אפילו אם הוצאת הדיבה גרמה לניזק הפסד ממוני, כגון שלא קיבלו אותו לעבודה בגלל מה שנאמר עליו, אין אפשרות לחייב את המזיק כיוון שאין מחייבים על גרמא בנזיקין. בתורה מצאנו מקרה אחד שבו אדם נענש בממון ובמלקות על שהוציא דיבה, וזהו דין "מוציא שם רע". וכך פוסק הרמב"ם (הל' נערה בתולה פ"ג ה"א וה"ו):

המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר – לוקה... ואזהרה שלו מ"לא תלך רכיל בעמך". ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזוקק, ואם היתה יתומה הרי הם של עצמה... כיצד הוצאת שם רע? הוא שיבוא לבית דין ויאמר: נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים, וכשבקשתי על הדבר נודע לי שזינתה תחתי אחר שארסתיה ואלו הם עדי... אמנם יש פוסקים הסוברים שאפשר לחייב את המבייש לשלם בושת, גם כאשר לא היתה פגיעה גופנית, כמו המבטל שידוך, כאשר נבאר להלן.

ג. הדיון על בושת בביטול שידוך

כתבו בעלי התוספות (בבא מציעא סו, א):

...ומיהו קנס שעושים בשעת שידוכין מהני אפילו לא קנו בבית דין חשוב כיון שנוהגין בו כל העולם מידי דהוי אסיטומתא... ועוד, דבדין הוא להתחייב כל החוזר בו כיון שמבייש את חברו.

ישנן שתי הבנות בדברי התוספות. ההבנה הפשוטה היא שאדם חייב קנס על ביטול השידוך מחמת שהוא התחייב לשלם, אלא שכל התחייבות שאינה מוחלטת אלא מותנית בשאלה 'אם יהיה כך או כך' יש בה בעיה של אסמכתא. וכדי להסביר מדוע בעיה זו אינה קיימת בקנסות שידוכין אמרו התוספות שההתחייבות היא הגיונית, משום שמבטל השידוך מבייש את הצד השני, ועל כן אין בה משום אסמכתא⁴. כך משמע גם מלשון בעלי התוספות בנדרים (כז, ב):

דלפי שמתבייש ביותר מי שחוזר בו לא חשוב אסמכתא כלל דלאו גוזמא הוא מה שמתנה עמו בערבון אם יחזור בו, דדמי בושתו הוא...

הבנה שנייה בדברי התוס' היא שהחוזר בו מן השידוך חייב לשלם מדין בושת בעצמו. המקור להבנה זו הוא בדברי המהר"ק (סי' כט):

דקרוב אני לומר דאפילו ממון נתחייב לו מפני בושתו הכא, דעדיף מביישתו בדברים דהוא פטור, דהא איכא מעשה רב, אלא שאין גובין אותו בבבל. ואם כן אין לנו לפוטרו בדלא כלום, דאפשר לו לגבות מהם דמי בושתו בלי הוצאה בדיינין... וכן כתב רבינו יצחק דבקנס שדוכין לא שייך אסמכתא, כיון דמביישו כשחוזר בו גמור ומקנה לו⁵.

ר' יוסף שאול נתנזון מסביר כיצד הדברים מתיישבים עם מה שנאמר במפורש בגמרא ש"ביישו בדברים פטור"⁶. הוא מחלק בין בושת שהיא תוצאה ממה שנעשה בגופו, שאם לא נעשה מעשה

⁴ עי' שו"ת מב"ט ח"א סי' עח: "וקנס זה של שידוכין שאנו גובין אותו מטעם בושת לדעת ר"י ז"ל, כיון שהוא נתחייב בקנין מעצמו הוי כהודאות והלוואות... ואין אנו מגבין אותו אלא מפני שנתחייב זה מזה". ועי' קצוה"ח רז, ז.

⁵ אמנם מסוף דבריו משמע שהדברים אינם מוחלטים אצלו, שכתב "ומ"מ אין כאן ראייה גמורה דנוכל לומר דאע"ג דאין כאן חיוב מ"מ מהני לענין דלא נקרא אסמכתא דלא חשיב גוזמא". אעפ"כ הלכו בשיטה זו כמה אחרונים, כמו השואל ומשיב מהדורה ב ח"ד סי' סט; שו"ת רב פעלים ח"ב אה"ע סי' ג; שו"ת עבודת הגרשוני סי' עד.

⁶ שו"ת שואל ומשיב מהדורה ב ח"ד סי' סט.

בגופו ממש אין זו בושת, לבין בושת הפוגעת ישירות בנפשו. ביטול שידוך פוגע באופן ישיר בנפשו של המשודך ולכן הדבר חמור יותר, ואפשר לחייב על כך פיצוי ממוני מדין בושת. רוב הפוסקים הבינו כמו ההבנה הראשונה,⁷ שמבטל השידוך חייב לשלם קנס מפני שחייב עצמו בכך, ולא מפני דין בושת, ולכן איננו יכולים להשתמש בסברתו של השואל ומשיב כדי לחייב מוציא דיבה מדין בושת.

ג. הענישה על ידי תקנות חכמים

הואיל וקיים צורך גדול לחסום את הדרך בפני עוברי עברה, היכולים להוציא דיבה על בני אדם ללא חשש מעונש כלשהו, תיקנו חכמים עוד בדורות ראשונים תקנות שונות כנגד מוציא דיבה. תקנה אחת מצאנו בבבלי (קידושין כח, א), אלא שהיא עוסקת במקרים מסוימים בלבד: הקורא לחברו עבד - יהא בנידוי, ממזר - סופג את הארבעים, רשע - יורד עמו לחייו!⁸

1. עונש מלקות

מצאנו בגמרא מקרים שבהם אנשים הוציאו שם רע ונענשו על כך בעונש מלקות. למשל המעשה המובא במסכת כתובות (י, א):

ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן, אמר ליה: פתח פתוח מצאתי. אמר ליה רב נחמן: אסבוהו כופרי (רש"י: הלקוהו מלקיות בחריות של דקל), מברכתא חביטא ליה. והא רב נחמן הוא דאמר מהימן? מהימן ומסבינן ליה כופרי. רב אחאי משני: כאן בבחור כאן בנשוי.

בתוספות הובאו שני פירושים לדינו של רב נחמן. לפי הפירוש הראשון הגמרא סברה שיש להלקותו משום שהוציא שם רע על בת ישראל. לפי פירוש זה דברי רב נחמן הם בתמיה, 'וכי זונות חבוטות לפניו שיהיה בקי?', ולכן הוא ודאי משקר. אמנם, תשובת הגמרא היא שהוא נאמן, והלקוהו משום שהוא חשוד על הזנות. מכל מקום אפשר ללמוד מכאן שהוצאת שם רע היא סיבה להלקות אדם.⁹ לפי הפירוש השני הגמרא סברה כבר בה"א שסיבת המלקות החשד על הזנות (ולפי זה יש לקרוא את דברי רב נחמן בניחותא). אולם לפי תירוצו של רב אחאי יוצא שאדם נשוי ואינו לוקה, אך בחור אינו נאמן ולוקה משום הוצאת שם רע.

מקור נוסף לחיוב מלקות על הוצאת שם רע הוא מהגמרא במסכת פסחים (קיג, ב):

טוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה: טוביה חטא חזיגוד מינגד? אמר ליה: אין, דכתיב "לא יקום עד אחד באיש" ואת לחודך אסהדת ביה - שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

⁷ פסקי דין רבניים ח"ג עמ' קלא ד"ה אמנם רבים: "רבו האחרונים מן הפוסקים המובהקים שקובעים כי לא רק שאין גובין בושת משום דאין גובין קנסות בזמן הזה אלא משום דמעיקר הדין אין לחייב בדמי הבושת בשידוכין בלי שהתחייב על כך ומשום דלא עדיף מביישו בדברים דפטור".

⁸ רש"י שם: "כלומר לזו אין בית דין נזקקים, אבל הוא מותר לשנאתו ואף למעט פרנסתו ולירד לאומנתו". אמנם בבבא מציעא עא, א דחה רש"י את הפירוש הזה, ופירש שרגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו.

⁹ אין זו אותה הוצאת שם רע שחייבים עליה מן התורה מלקות וקנס מאה כסף. התורה מדברת על מי שבנוסף לכך שטען על אשתו שלא היו לה בתולים הוא גם טרח והביא עדים על כך שזינתה, בית דין חייבו אותה מיתה על פי העדים, ואחר כך העדים הוזמו.

מה היא הסיבה שרוב פפא חייב את זיגוד מלקות? מדברי הרשב"ם בסוגיא משמע שהסיבה היתה משום שהוציא שם רע על טוביה, ועבר על הלאו של "לא תלך רכיל בעמך"¹⁰, וכך משמע גם בראשונים נוספים. אך ישנם ראשונים שכתבו שזיגוד עבר על הלאו של "לא יקום עד אחד באיש"¹¹, ולפי זה אין לנו כאן מקור לחייב משום הוצאת שם רע, אלא אם כן נעשתה במסגרת עדות של עד אחד בבית הדין.

יתכן שהמעשים האלו היו המקור לפסקו של המרדכי (ב"מ סי' שו) שכתב שהמאנה את חברו בדברים מלקין אותו מפני שעבר על לאו ד"לא תונו איש את עמיתו". אמנם הב"י (ח"מ סי' א) תמה על כך שהרי כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, וכתב שאפשר שכוונת המרדכי היא למכת מרדות מדרבנן. כך גם פסק הרמ"א (ח"מ תכ, לח). אולם גם אם נאמר שאפשר ללמוד מהגמרא הוראה כללית לענוש מוציא שם רע במלקות, אין הדבר ישים בימינו, ועלינו לחפש דרכים אחרות להתמודד עם הבעיה.

2. נידוי עד שיפייס את הנפגע

עונש מסוג אחר מצאנו בתקנת רב שרירא גאון (מובאת בפסקי הרא"ש, ב"ק פ"ח סי' יד):
רב שרירא גאון כתב דאף על בושת דברים מנדין אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו. ומסתברא דיותר יש בושת בדברים מבשת של חבלה דאין לך דבר גדול מהוצאת לשון הרע ודבה שאדם מוציא על חברו.

נידוי זה הוא שונה מהנידוי שראינו בברייתא במסכת קידושין, "הקורא לחברו עבד - יהא בנידוי". הנידוי המוזכר שם הוא העונש על מי שקרא לחברו עבד, בתורת מידה כנגד מידה. הוא קרא לחברו עבד, שהוא ארור כמו שנאמר "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו", ולכן מנדים אותו כיוון שבנידוי יש גם קללה¹². לעומת זאת, רב שרירא גאון משתמש בנידוי כאמצעי לחייב את המבייש לפייס את המתבייש. המתבייש רשאי לדרוש תשלום ממוני על מנת להתפייס, אולם רב שרירא לא רצה לחייב ממון באופן ישיר, כיוון שהדבר מהווה דיני קנסות, בניגוד למה שאמרו חכמים שאין אנו דנים בזמן הזה. כך משמע מדברי רב שרירא גאון שנאמרו לגבי חובל בחברו, כפי שהביא הטור (ח"מ סי' א):

ורב שרירא גאון כתב לא מצינו בתלמוד לנדותו אלא עד דמסלק הזיקו, וסמכו חכמים האחרונים וראשי ישיבות כי דאו נזק גדול משום שאין דיני קנסות ועשו תקנה לנדות החובל עד שיפייס הנחבל בקרוב. כי אין דרך לזקדק ולומר כך וכך קצבנו עליך לתת כך

¹⁰ "מאחר שאין אתה נאמן עליו ולא יתקבל עדותך ואין עליך מצוה להעיד הרי אתה עובר על לא תלך רכיל". כך משמע גם בשו"ת הרא"ש, כלל ז סי' ז: "כי אף היודע שחברו עבר עבירה והעיד עליו לבדו, לוקה, לפי שאינו נאמן יחיד, והוציא עליו קול דברים ושמן". וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ו סי' ב אלפים עח: "והאיש אשר דבר כנגד אותו תלמיד ואפילו העיד שראה בעיניו חייב נדוי לא יתכן אפקרותא גדולה מזו ולוקה משום מוציא שם רע כי הוא מעשה דטוביה חטא זיגוד מנגיד".

¹¹ סמ"ג ל"ת ריג: "נגדיה רבא לזיגוד, פירוש משום לאו ד"לא יקום". אמנם אותו מלקות מדרבנן היה, שהרי בסנהדרין למדין מכות מדיני נפשות... ודיני נפשות אין דיני אלא בזמן שסנהדרין נוהגת". וכן בספר יראים, סי' רד, רה [דפוס ישן: רלז]: "נגדיה רבא לזיגוד, פי' לאו דלא יקום עד אחד באיש". וכן משמע בשו"ת תשב"ץ ח"ג סי' רד. וכן בשו"ת מהרי"ק סי' לג ובשו"ת בנימין זאב סי' שג.

¹² תוס' קידושין כח, א ד"ה הקורא, ריטב"א שם.

וכך וגם לזה קצבנו ליטול כך וכך, כי זה היה דיני קנסות, אלא משערים בלבם שיעור קרוב ואין מגלין אותו ומנדין לחובל עד שיפייס לנחבל ורואין עד כמה מגיע לתת לו, אם קרוב לאשר בלבם והנחבל אינו רוצה לקבל אומרין לו אין בנו כח לנדותו יותר מכאן ומתירין אותו, ואם רחוק ממה שהיה בלבבם אין מתירין אותו עד שיקרבו לאותו שיעור.

לפי זה יתכן שגם לעניין בושת דברים רב שרירא סובר שמנדים את המבייש עד שישלם סכום קרוב לאשר בלבם, אך אין קוצבים לו כמה לשלם כדי שיתירו לו את הנידוי, וודאי שאין מטילים עליו להדיא קנס ממוני. אך יתכן לומר שדווקא לעניין חבלות שמחייבים עליהן על פי דין תורה, ורק בזמן הזה שאין סמוכים אין דנים אותם כיוון שלא עבדין שליחותיהו, הקפידו חכמים שלא לתקן תקנה לדונם כדי שלא לעבור על דברי תורה שאסרה לדון למי שאינם סמוכים. אבל בושת דברים שעל פי דין תורה פטור לגמרי, וחכמים ראו צורך לחייב את המבייש, אפשר לדונו¹³. בספרות השו"ת אנו מוצאים פוסקים שהסתמכו על שני מעשים אלו (רב נחמן שהלקה את הטוען פתח פתוח ורב פפא שהלקה את זיגוד) ועל תקנת רב שרירא גאון כדי להעניש מוציא שם רע. כמו למשל הרשב"ץ (מובא בשו"ת הרשב"ש סי' תקיא):

ובפרק ערבי פסחים אמרו: טוביה חטא וזיגוד אסהיד ביה... אלמא מוציא שם רע על חברו חייב מכת מרדות... קצת מפרשים כתבו בפרק קמא בכתובות גבי ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן ואמר ליה פתח פתוח מצאתי... דהא דהלקהו רב נחמן לאו משום דחשוד על העריות אלא משום דהוי מוציא שם רע על בנות ישראל... על זה מן הדין ומן תקנת הגאונים ז"ל והסכמת האחרונים בר נדוי הוא ואל תתירוהו על שיפייסנה כראוי לה לפי כבודה.

אלא שנידוי יכול להיות יעיל כאשר החברה נשמעת לבית הדין ומצייתת לפסקיו. המנודה יחוש מהר מאוד שהוא אינו יכול לתפקד כרגיל, גם פרנסתו תיפגע, וסביר להניח שהוא יעשה את כל הנדרש כדי לפייס את הנפגע על ידו, כולל תשלום פיצויים סבירים. אולם בימינו קשה להעלות על הדעת שאמצעי זה יהיה אפקטיבי.

ד. האפשרות לחייב ממון

עד כה ראינו שסנקציות שנקטו חכמים כנגד מוציא דיבה היו מלקות או נידוי. שני האמצעים האלה אינם ישימים בימינו, והאמצעי שירתיע מוציא דיבה באופן היעיל ביותר הוא התשלום הכספי.

1. חיוב ממון מדין פשרה

כתב השולחן ערוך (חו"מ יב, ב):

ואם חייבו בית דין שבועה לאחד מהם, רשאי הבית דין לעשות פשרה ביניהם כדי ליפטר מעונש שבועה.

ההבנה המקובלת בדברי השו"ע היא שיש רשות לבית דין לפסוק על פשרה ולכפותה על בעלי הדין, כדי להימנע מעונש שבועה¹⁴.

הרב יועזר אריאל¹⁵ הרחיב את סמכות בית הדין לכל מקום שהנתבע חייב בדיני שמים (כגון גרמא), או שהוא חייב מצד הדין ולבית הדין אין כוח להוציא ממנו בזמן הזה (כגון דיני קנסות או

¹³ עי' מש"כ על כך הראי"ה קוק, באר אליהו על ביאור הגר"א, סי' א ס"ק כו, עמ' יח.

¹⁴ עי' פסקי דין רבניים ח"ב עמ' 297 וח"ד עמ' 320 וכן ציץ אליעזר ח"ז סי' מח פרק ו.

¹⁵ 'תחומין' יד עמ' 152.

בושת). לפי זה הוא טוען שהואיל ובית הדין רשאי לנדוט את המבייש עד שיפייס את המתבייש, הרי שהוא רשאי לחייב את המבייש לפצות את הנפגע בממון מדין פשרה. יש המערערים על הבנה זו בדברי השו"ע¹⁶. דין השו"ע מבוסס על דברי התוספות (סנהדרין ו, ב ד"ה נגמר), שעסקו בדברי הגמרא "נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע", והתקשו בשאלה איך שייך לעשות פשרה לאחר שהדין כבר נפסק, הרי ודאי שהזוכה בדין לא יסכים! תשובת התוס' היא: "ובדוחק יש לומר שלא יטעו אותו לומר לו יראים אנו שמא טעינו בדין". כלומר שכל זמן שפסק הדין אינו ידוע מוכן כל צד לעשות ויתור כיוון שהוא חושש שמא יפסיד בדין, אך לאחר שנפסק הדין ויש מי שזכה בדין אסור להטעות אותו כדי לגרום לו לוותר. לא מדובר כאן על פשרה כפויה, אלא על האפשרות להציע פשרה ולשכנע את בעלי הדין לקבלה. על כך העירו התוספות: "ומיהו כשמתחייבין שבועה זה או זה שרי למימר להו לעשות הביצוע כדי ליפטר מעונש שבועה". הסברא היא שבמקרה כזה המתחייב שבועה מרוויח על ידי הפשרה את הצורך להישבע. מכל מקום מדובר על הצעת פשרה ולא על כפייתה.

יתכן לומר שהסתייגות זו נכונה במקום שבעלי הדין באו לבית הדין על מנת שידון, ובית הדין ביזמתו מציע פשרה, אך כאשר בעלי הדין חותמים מראש על שטר בוררות המקנה לבית הדין את הסמכות "הן לדין והן לפשרה", כפי שמקובל בבתי דין לממונות, הסכמה זו מאפשרת לבית הדין לפסוק תשלום על הוצאת דיבה מדין פשרה. תשלום זה נקרא "פשרה" כיוון שבעל הדין שחייבוהו לשלם "מרוויח" בכך שהוא ניצל מנידוי.

הרב צבי ליפשיץ¹⁷ מערער על כך, כיוון שעדיין לא חייבנו את בעל הדין בנידוי, ומניין שנוכל להמיר את הנידוי בתשלום כספי? זאת בניגוד למקום שבו בעל הדין התחייב שבועה, שאנו ממירים אותה בממון חיוב קיים. אך אפשר לומר שדי לנו בכך שלבעל הדין יש "תמורה" לתשלום שחייבנוהו בו, בכך שלא התנדה. בנוסף לכך, הרב ליפשיץ עצמו מזכיר את דברי הרמ"א (דרכי משה אה"ע פג, א) שהמבייש חייב לצאת ידי שמיים ולשלם למתבייש דמי בושתו כדי שימחל לו (וכידוע, עברות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו).

2. חיוב ממון למיגדר מילתא

אפשר לבסס את חיוב הממון על דברי הרמב"ם. הרמב"ם (הל' חובל ומזיק ג, ה) מביא את הדין שהמבייש את חברו בדברים פטור מן התשלומים, ומייד הוא מוסיף: ויש לבית דין לגדור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו. וכך גם הרא"ש בתשובותיו (כלל קא סי' ט):

וכך שנו חז"ל: ביישו בדברים, פטור. אמנם נהגו בכל מקומות מושבות ישראל לעשות תקנה וסייג לדבר, להטיל חכה בפי בעלי לשון, ולקנוס המבייש. הכל לפי הענין; וכן יעשו בית דין, בכל ענין לפי הראוי, הכל לפי המבייש והמתבייש.

הרמב"ם לא הגדיר את אופיו של הגדר שעל בית דין לגדור, אם עונש מלקות, נידוי או אולי קנס ממוני. לכאורה נראה שהדבר נתון לשיקול דעתו של בית הדין, כיוון שסמכותו של בית הדין היא משום מיגדר מילתא, וכך כתב השו"ע (ח"מ ב, א):

¹⁶ עי' מאמרו של הרב שלמה לוי, 'תחומין' יב עמ' 328.

¹⁷ 'תחומין' טז עמ' 389.

כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה), היו דנין בין מיתה בין ממון, בין כל דיני עונש... וכל מעשיהם יהיו לשם שמים; ודוקא גדול הדור, או טובי העיר שהמחוס בית דין עליהם. החיסרון הקיים בדרך זו הוא שלא כל בית דין רשאי לקנוס את המבייש, אלא כמו שכתב השולחן ערוך: "ודוקא גדול הדור, או טובי העיר שהמחוס בית דין עליהם".

3. חוקי הכנסת כתקנות קהל

מי הם "טובי העיר"? האם לכנסת יש תוקף של "טובי העיר", ולחוקי הכנסת יש תוקף של "תקנות קהל"? על הנושא הזה נכתבו כבר מאמרים רבים, וראה את הדיון הממצה בספר 'כתר – מחקרים בכלכלה ומשפט על פי ההלכה'¹⁸. בסיכום הדברים כתבו המחברים שאם החוק בא לתקן עוולות, זו תקנה שבאה למיגדר מילתא, ויש לה תוקף הלכתי. אמנם ישנן תקנות קהל שאינן תקפות אלא בהסכמת "אדם חשוב", אך תקנות הבאות למיגדר מילתא אינן זקוקות להסכמה כזו¹⁹.

לפי מה שנתבאר קיים צורך לתקן תקנות נגד מוציאי דיבה, כמו שכתב הרמב"ם: "ויש לבית דין לגדור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו", וכמו שראינו שאמוראים הענישו במלקות, ורב שרירא גאון תיקן נידוי. לכן חוק הכנסת יכול להיחשב כתקנת קהל שבאה למיגדר מילתא. בית דין לממונות הדין לפי ההלכה יכול להסתמך על חוק הכנסת בבואו לחייב תשלום כספי על הוצאת דיבה.

דוגמא לדבר אפשר למצוא בדין חיוב מזונות הילדים. על פי דינא דגמרא אין האב חייב במזונות ילדיו אלא עד גיל שש שנים בלבד²⁰. בשנת תש"ד תיקנה הרבנות הראשית תקנה המחייבת את האב לזון את ילדיו עד גיל חמש עשרה שנה, ומאפשרת לבתי הדין לכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לבצע את חיובו. התקנה נתקבלה והונהגה ברוב בתי הדין הרבניים, אם כי היו ניסיונות לערער עליה. בשנת תשל"ו החליטה מועצת הרבנות הראשית להעלות את גיל חיוב האב למזונות ילדיו עד גיל 18 שנה. וגם על תקנה זו יצאו יותר מערערים²¹. לפי דברי מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל בתי הדין הרבניים מחייבים את האב במזונות ילדיו עד גיל 18 מכוח חוק הכנסת. תקנת הרה"ר בזמן הרב הרצוג זצ"ל היתה נצרכת כיוון שהדבר היה לפני קום המדינה, אך לאחר הקמתה נדרשת רק הסכמה של הרבנות הראשית, או של הנציגים הדתיים בכנסת, כדי שיהיה ברור שהחוק אינו בניגוד להלכה²².

כאן נשאלת השאלה: אם גם בית דין לממונות דן על פי חוק הכנסת, מה הטעם לערוך את הדיון בפניו ולא בפני בית המשפט המוסמך לכך על פי החוק?

¹⁸ עמ' 339-385.

¹⁹ כתר, כרך א עמ' 372-373.

²⁰ כתובות סה, ב; שו"ע אה"ע עא, א.

²¹ ראה על כל זה את מאמרו של ד"ר זרח ורהפטיג, 'תחומין' א עמ' 255 ואילך.

²² 'תחומין' טז עמ' 85.

חוק איסור לשון הרע תשכ"ה כולל פרטים וסייגים רבים, שפרשנותם עלולה בהחלט להיות תלויה בהשקפת עולמו של השופט ובמכלול הערכים הספוגים באישיותו²³. בית דין המחויב לדין תורה עשוי לדון את אותם פרטים באופן שונה מבית משפט שאינו מחויב לדין תורה. למשל: החוק קובע כי "במשפט פלילי או אזרחי בשל לשון הרע תהא זאת הגנה טובה שהדבר שפורסם היה אמת והיה בפרסום עניין ציבורי". על פי ההלכה, לשון הרע הוא אף אם הדברים שנאמרו הם אמת. אמנם גם החוק אינו פוטר מאחריות "אם מה שפורסם הוא אמת", אלא אם כן "היה בפרסום עניין לצבור", אך בית הדין יצטרך לקבוע מה הוא "עניין ציבורי".

סיכום

1. הוצאת דיבה היא עבירה חמורה.
2. מצד הדין אין אפשרות לחייב את מוציא הדיבה בעונש.
3. חכמים בכל הדורות ניסו להיאבק במוציאי דיבה על ידי עונש מלקות או נידוי עד שיפייס את הנפגע.
4. דרך המאבק היעילה ביותר בימינו היא על ידי תקנה המחייבת את מוציא הדיבה לשלם פיצוי כספי.
5. חוק הכנסת יכול להיחשב כתקנת קהל, כאשר כוונתו למיגדר מילתא, ואין הוא מנוגד לדיני תורה.
6. בית דין לממונות הדין על פי דין תורה רשאי להסתמך על חוק הכנסת ולחייב מוציא דיבה בפיצוי כספי.

---

²³ למשל: בחוק נאמר כי תהא זו הגנה טובה אם הנתבע עשה את הפרסום בתום לב, מתוך חובה מוסרית או חברתית. בית המשפט קבע ביחס לכך: "חובה מוסרית או חברתית מהי? אף כאן אין אלא תשובה אחת: חובה שהמוסר הישראלי ומושגי ההליכות בין הבריות במקומנו מחייבים אותנו. עקרונות המוסר שלנו שונים, אם בהרבה, אם במעט, מעקרונות המוסר של עמים אחרים בהיות המוסר נכס רוחני לאומי השונה לפחות בגינוניו מאומה לאומה". אולם פסיקות של בית המשפט העליון צמצמו עד מאד את האחריות הפלילית על פרסום לשון הרע. ראה במאמרה של שולמית אלמוג, "פרסום דברי רכילות מול הזכות לפרטיות", בתוך הספר 'רכילות' (בעריכת אהרן בן זאב ואבינועם בן זאב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1993), עמ' 57 ואילך.